

A PARADOXALITÁS ÉS A MÁSIK – PETAR BOJANIĆ FILOZÓFIÁJA

Petar Bojanić (1964) szerb filozófus, intézetvezető. A Belgrádi Egyetem Filozófiai és Társadalomelméleti Intézetének igazgatója hosszú éveken át, illetve a rijekai Haladó Tanulmányok Központjának (*Center for Advanced Studies*) délkelet-európai vezetője. Számos könyv szerzője és szerkesztője. Ez a mű, amelyet az olvasó a kezében tart, kétségtelenül egyike a valaha volt legsikeresebb, eredetileg szerb nyelvű filozófiai alkotásoknak. Több könyvre is támaszkodik voltaképpen: *Homeopatiје. Horror autotoxicus: o nasilju i hipohondriji: Kant, Hegel, Rosenzweig, Levinas, Derrida* (Beograd, Službeni glasnik, 2009), *Sila i oblici rata. Heroj, Mesija, revolucionar, nostalgičar, gusar...* (Sremski Karlovci – Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2012), *Nasilje. Figure suverenosti* (Beograd, IFDT – Filip Višnjić, 2007). Számos nyelven megjelent, így olaszul mint *Violenza e Messianismo* (Milano – Udine, Mimesis Edizioni, 2014), franciául mint *Violence et Messianisme* (Paris – Milano, Librairie Philosophique J. Vrin – Mimesis International, 2015), oroszul mint *Насилие и мессианизм* (Екатеринбург, Кабинетный ученый, 2017), és legutóbb angolul mint *Violence and Messianism. Jewish Philosophy and the Great Conflicts of the 20th Century* (London – New York, Routledge, 2018). Előkészületben van továbbá a spanyol és a német kiadás.

Pályafutása 1989-ben tünetértékűen a belgrádi *Delo* folyóiratban megjelent *A metafizika dekonstrukciója Jacques*

Derrida műveiben című művel indul. Derrida mindenképpen Bojanić bölcseletének egyik állandó támasza, mind a forma, mind a témák tekintetében. Mester, illetve doktori értekezését Derrida mentorálásával védte meg (érdemes megemlíteni a doktori bizottság másik három tagjának nevét: Etienne Balibar, Gérard Bensussan, Jean-Luc Nancy), s emellett szoros barátsága alakult ki a Derrida családdal. Míg a mesteri értekezés címe *A béke alakzata Kantnál, Lévinas-nál és Jünger-nél*, addig a doktorié *Az (utolsó) háború és a filozófia intézménye*. Mindkét mű jellegzetes derridai motívumokat (is) vizsgál, s mindkettő része annak a kontinuitásnak, amely ennek a könyvnek is az alapját képezi. A társadalomfenomenológiai érdeklődés a meghatározó, s jegyezzük meg, a később született művek is olyan témákról szólnak, mint az intézmények természete vagy az elköteleződés. Itt még nem egészül ki analitikus filozófiai, illetve társadalomontológiai (*social ontology*) szempontokkal, mint az ezután következő művekben.

Mindazonáltal ez a mű nem sorolható minden további nélkül a dekonstrukció zászlaja alá, és nem csupán a Derrida számlájára megfogalmazott kritikai megjegyzések miatt. Az *Előszó* joggal hangsúlyozza, hogy a módszertant nem a margókra való odafigyelés jellemzi, hanem a tünetközpontú olvasás, avagy egyfajta radiográfiai interpretáció, amely a szöveg explicitté nem tett logikai szerkezetére összpontosít. Mindazonáltal nagyon is jellemzi a határszövegekre való odafigyelés. Olykor kitüntetett figyelmet szentel a fordításnak (például Buber és Rosenzweig esetében), felhasználja a levelezést, előadásokra támaszkodik (mint Hegel szemináriumainál). Az egyik formai kötőelv maga is derridai ihletésű: az alakok, alakzatok (*figures*) szempontja, ami a paradigmatiszta aktorok elemzését, olyanokét, akiken keresztül feltárható az „ál-

talános”. Bojanić azt sugallja, hogy az alakzatok végső soron a messiáséban sűrűsödnek össze.

Ha válaszolnunk kellene arra a kérdésre, hogy mi képezi e könyv vezérfonalát, mindenekelőtt két mozzanatot említhetnénk meg: a paradoxalitást és a Másikat, mint a messiásnál is talán átfogóbb alakzatot. Ez a két aspektus szorosán összefonódik. Az egyik alapvető kérdés így hangzik: vajon létrehozható-e a béke a háború révén? És ehhez nagyon hasonlít a másik kérdés: vajon a forradalom képes lehet-e arra, hogy az erőszakot az erőszak révén szüntesse meg, egy önmegsemmisítő, önmagá ellen forduló gesztus révén? Mindvégig voltaképpen a saját és az idegen, a belső és a külső különbségének őstényéről, és szükségszerű összefonódásáról van szó. A komplex rendszerek¹ szövevényes kontrasztlefutási sorokat alkotnak az erőszak tekintetében is, elemeik egymásba hatolnak, újabb rétegekben, sokadik hatványon reprodukálják az önmagukhoz való viszonyukat. A kezdeti, sohasem aktuális virtualitásból létrejön a saját és az idegen, a rendszer és a környezet kettőse, de úgy, hogy mindig aporetikus bonyodalmakat okoz. A sajátnak valamiként a külsőbe, a környezetbe kell kerülnie, akár *allopoesis* formájában, pszeudoduplikátumokat gyártva, az idegennek pedig valamiként az intimitás szférájába kell jutnia, megtörve így az *autopoiesis* logikáját. Ezt az előre- és visszacsatoló dinamikát működteti az erőszak is, amennyiben mindig csak önmagát magasabb szinte emelve, megsokszorozódva tudja felszámolni magát. Küzdelem az idegen mint saját, a saját mint idegen ellen. Az egyensúlyi helyzettől távol levő szituáció ez, a rendszer az ellentmondásaiból, a feszültségeiből él. Möbius-szalagok khiaz-

¹ Erről részletesebben írtunk itt: Derrida és a komplexitás valósága, *Holmi* 2018/4, 466-478.

mikus összefonódása, redőződése. Az egyik ilyen feszültség a demokrácia esetében tűnik fel: ebben a központi trón nélküli közegben az agonizáló viszonyok a meghatározóak, amelyek a demokráciát folytonos önfelszámolásra, önmaga megkérdőjelezésére, a „kutyát szőrével” magatartásra, szükségszerű krízisre készítetik. Nem magától értetődő-e, hogy ha egy komplex rendszer a kezdeti virtuális bizonytalanságból keletkezik, benne magában is megannyi bizonytalanság-nyom legyen? Lehetséges ugyan a *cushioning*, az egyszerűbb, „alsó” rétegeknek való háttat fordítás, de még valószínűbb, hogy rekurzív alakzatok sokasága nehezíti meg a megfelelő funkcionálást. Az önmagába harapó kígyó képe itt azt is jelenti, hogy nem csupán az operatív zártság, hanem az operatív nyitottság is létfontosságú a rendszer működéséhez. Aminek ellenáll, az a kizárt harmadik elve, vagyis a nem nem-A és az A többé nem ekvivalensek, az újabb idegen elemek konstitutív többletet képeznek, legyen szó akár emésztésről, akár asszimilációról. Az idegen egyfajta alapvető exogén előfeltétellé válik, megalapozza a legsajátabbat, s úgy tűnik, belülről is ilyen elemeknek kell létrejönniük, egy progresszív szegregáció keretében, a részeket az egésztől függetlenítve. A fokozódó differenciálódásban a különbségek folytonosan visszatérnek egy *re-entry* keretében, az erőszak felfokozódik, hogy kiiktassa önmagát, azaz, hogy még több erőszak legyen. Ez nyilvánul meg az autoimmunitás zavarai (az „allergia iránti allergia” vagy a homeopátia paradox alakja) esetében: a határmegvonásban bekövetkező válság közepette a rendszer előállítja saját magából a Másikat, hogy aztán megsemmisítse. E bioanalógiában voltaképpen a negációval való küzdelemről van szó. „Fel kell áldozni a rosszakat a jókért. Mert az igazságos tettben marad fájdalmat okozó erőszak”, írja Lévinas, és az erőszaknak ez a kiküszöbölhetetlensége az, ami számít.

Az erőszak eredetével kapcsolatos kérdés természetesen azt a dilemmát is magával vonja, hogy ki az erőszak alanya: én magam vagyok-e, vagy netán az erőszaknak mindig a másikért elkövetett erőszaknak kell-e lennie (társtettessé téve ezáltal a Másikat), vagy, további lehetőségként, a harmadik (*tiers*) alakját kell-e bevonni. Ez egyúttal felveti az intézmények (és az igazságosság) problémáját, az állam bevezetésének vagy épenséggel megszüntetésének a kérdését. Az erőszak apóriáit talán csak úgy lehet feloldani, ha lehetséges egyáltalán, hogy a filozófia az intézmények ellen fordul. Mindez olyan problémák közepette jelenik meg, mint a hitlerizmus spirituális természete, a zsidók és a háború viszonya, a messiási eljövetele és így tovább. A partikuláris alakzatok mindig ontologizálva tűnnek fel, az általános paradoxonokat tükrözve. A könyv angol nyelvű fordításának alcíme jelzi azt a különös szempontot, amelynek perspektívájából mindez megfogalmazódik: *Jewish Philosophy and the Great Conflicts of the 20th Century*.

Losonczi Márk

TARTALOM

Bevezetés	5
I.	
A bosszúálló	15
A szélsőséges	32
Az áldozat	45
A győztes	62
A Messiás	81
A zsidó pacifista	109
A vesztes harcos	141
II.	
Allergológiák	163
Az animális	187
A szervezet és a szuverenitás	207
A szuverenitás és annak határai	218
Horror autotoxicus	250
Honvágy és nosztalgia	265
A paradoxalitás és a Másik – Petar Bojanić filozófiája	285

A kötet megjelenését a Tartományi Művelődésügyi,
Tömegtájékoztatási és Vallási Közösségi Titkárság, a
Magyar Nemzeti Tanács, valamint a Bethlen Gábor Alap
támogatta.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása A Matica srpska
Könyvtára, Novi Sad

821.511.141(497.11)-31

VEZETÉKNÉV, Keresztnév Cím : Alcím vagy Műfajjelölés /
Szerző neve. – Újvidék : Forum, Év (Nyomtatás helye szerbül :
Nyomda). – pagináció p. : ill. ; méret cm

ISBN 978-86-323-0986-9

COBISS.SR-ID 313107463

Kiadta a Forum Könyvkiadó Intézet.

A kiadásért felel Virág Gábor igazgató.

Recenzens Predrag Krstić, Losonc Alpár, Takács Ádám.

Szerkesztette és az eredetivel összevetette Losonc Márk.

A szöveget gondozta Losonc-Kelemen Emese.

Korrektor Név.

A fedőlapot XY illusztrációinak felhasználásával XY tervezte.

Műszaki szerkesztő Paperback Studio.

Készült a(z) XY Nyomdában Hely (-n), 2019-ben.